

Tautos Rusijoje – tarp propagandos ir laisvės iliuzijos

Tai, kad Rusija yra, švelniai tariant, nedraugiška kitoms šalims valstybė, žinome labai gerai. Tačiau Rusijos valdžia engia ir savus gyventojus, ypač didelę riziką nukentėti gresia kitų rasių ir tikėjimų žmonėms. Jie patiria diskriminaciją kasdienybėje ir, tikėtina, dažniau nei rusai yra siunčiami į karą Ukrainoje.

Ramutė ŠULČIENĖ

Etninių mažumų padėtis žingsnis po žingsnio atsiskleidė Vilniaus universiteto Azijos ir transkultūrinių studijų instituto docentei Kristinai Jonutytei, 2015–2019 m. Ulan Udės mieste, Buriatijoje, vienoje iš Rusijos Federacijos respublikų, vykdyusiai antropologinį tyrimą ir siekusiai suprasti, kaip miesto budistų bendruomenės Sibire gyvuoja šiandienėje Rusijoje. Kaip pasakoja mokslininkė, Pietryčių Sibire įsikūrę buriatai yra etninė grupė, gimininga mongolams, anksčiau jie buvo klajokliai. Rusija buriatų teritorijas aplink Baikalo ežerą, į šiaurę nuo dabartinės Mongolijos, kolonizavo XVII a. pabaigoje, o sovietmečiu buriatai buvo priversti pereiti prie sėslaus gyvenimo būdo. Daug jų persikėlė gyventi į miestą dėl išsilavinimo, darbo ar kitų priežasčių, o tai radikaliai keitė buriatų kultūrą ir gyvenimo būdą.

Atgavinti tradicijas – nelengva

„Tradiciškai buriatai praktikuoja budizmą arba šamanizmą, kartais abu, o sovietinės represijos turėjo tragiškų padarinių abiem religijoms. Tačiau nuo paskutinio XX a. dešimtmečio jos patyrė atgimimą, visame regione buvo atstatyta dešimtybė budistinių šventyklų, apmokyta daugybė budistų šventikų, va-

dinamų lamomis, bei šamanų, atkurti ryšiai su kitomis religinėmis bendruomenėmis Rusijoje ir už jos ribų, stengiasi atgaivinti religines ir kultūrinės tradicijas. Praėjus jau daugiau nei trims dešimtmečiams po Sovietų Sąjungos griūties, žmonės ten vis dar stengiasi atkurti tai, kas buvo prarasta sovietiniu laikotarpiu, tačiau dabartinėje Rusijoje tai ne visuomet paprasta. Pavyzdžiui, nors Dalai Lama yra viršiausias dvasinis autoritetas dažnam buriatui budistui, Rusija neleidžia jam atvykti į šią šalį dėl politinių priežasčių. Tyrimo metu gilinausi į budizmo socialinę, politinę ir ekonominę įtaką Ulan Udėje. Teko daug bendrauti su vietiniais budistais, atlikti dalyvaujamąjį stebėjimą budistinėse šventyklose, ritualuose, religinėse paskaitose ir kitur, imti interviu. Taip pat domėjaisi vietiniuose leidiniuose ir internete pateikiama informacija. Neseniai pradėjau tyrimą apie buriatų padėtį vykstant karui Ukrainoje. Šiuo metu gilinausi į tai, kokią įtaką karas ir jo padariniai Rusijoje turi buriatų tapatybei ir santykiui su Rusija, Mongolija bei jų ateities vizijoms. Tyrimus vykdu su tais, kurie iš Buriatijos išvyko į Mongoliją, ten imu interviu, taip pat daug bendrauju su jais kasdienybėje“, – tyrimą „Miesto religija ir erdviškumas daugiaetninėje

posocialistinėje Ulan Udėje“ pristato doc. K. Jonutytė.

Šis projektas (Nr. 09.3.3-LMT-K-712-19-0059) buvo finansuotas Europos socialinio fondo lėšomis pagal dotacijos sutartį su Lietuvos mokslo taryba.

Daugiatautė valstybė

Ne tik buriatai Rusijoje susiduria su sunkumais – etninių mažumų šioje šalyje gausu, ir dauguma jų patiria vienokią ar kitokią diskriminaciją, ribojimus išpažinti savo tikėjimą ar puoselėti kultūrą.

„Etninės mažumos sudaro apie penktadalį Rusijos populiacijos. Ten gyvena beveik 200 įvairių etninių grupių. Didžiausios tautinių mažumų grupės – totoriai, čečėnai, baškirai, čiuvašai. Etnine įvairove ypač pasižymi Šiaurės Kaukazas, tačiau Sibire taip pat gyvena itin daug etninių grupių – tiek nedidelių, tokių kaip jukagyrai ar čiukčiai, tiek gausesnių, tokių kaip buriatai ar jakutai. Jos skiriasi tiek kalbomis ir kultūrinėmis ypatybėmis, tiek savo istorija. Pavyzdžiui, Tuvos regionas tapo Rusijos, tuo metu sovietinės, dalimi tik 1944 m., o buriatų žemės – beveik 300 metų anksčiau. Svarbu pabrėžti ir tai, kad etninės mažumos Rusijoje turi skirtingus administracinius statusus. Kai kurios didesnės grupės, tokios kaip totoriai ar buriatai, turi savo respublikas, kitos – autonomines sritis ar apygardas, bet tai nebūtinai apibrėžia visas teritorijas, kuriose jos gyvena. Šiuose regionuose vadinamoji titulinė etninė grupė sudaro didelę dalį gyventojų, tačiau nebūtinai daugumą. Pavyzdžiui, Buriatijoje, kur tituline grupe yra laikomi buriatai, jie sudaro tik maždaug trečdalį gyventojų, bene dvigubai daugiau čia gyvena rusų. Nors šios administracinės skirtys turėtų suteikti tokiems regionams daugiau autonomijos, iš tikrųjų šiandienėje Rusijoje tai svarios įtakos neturi. Kita vertus, nemažai etninių grupių Rusijoje yra pasiskirsčiusios po visą šalį ir neturi savo titulinio regiono, pavyzdžiui, armėnai ar korėjiečiai“, – padėtį apžvelgia antropologė.

Istoriją ir taisykles istoriškai valdžia

Doc. K. Jonutytės teigimu, daugelis Rusijos teritorijų ir tau-

Pasak antropologės Kristinos Jonutytės, etninės mažumos sudaro apie penktadalį Rusijos populiacijos, iš viso tai – beveik 200 skirtingų etninių grupių

tų buvo prisijungtos kolonizacijos būdu. Deja, dabartinės Rusijos viešojoje erdvėje šia tema diskusijos neleidžiamos. „Pavyzdžiui, Buriatijos kolonizavimas vadovėliuose pateikiamas ir oficialaus istorijos mokslo Rusijoje laikomas kaip savanoriškas prisijungimas, nutylimas ginkluotas pasipriešinimas ir žiaurumai šio proceso metu. Istorikas iš Buriatijos, parašęs mokslinę monografiją apie Buriatijos kolonizaciją, buvo priverstas bėgti iš šalies dėl jam kilusio pavojaus“, – pasakoja pašnekovė.

Rusija yra ne tik daugiatautė, bet ir daugiareliginė valstybė. Pasak mokslininkės, apie 10 proc. jos piliečių – musulmonai. „Kitos vadinamosios tradicinės mažumų religijos Rusijoje yra budizmas, judaizmas ir krikščionybė, t. y. katalikybė ir protestantizmas. Šios religijos dažnai siejamos su etnine tapatybe, pavyzdžiui, dauguma buriatų laiko save budistais, o totoriai – musulmonais, net jei beveik nepraktikuoja šių religijų. Žinoma, Rusijoje egzistuoja ir gausybė kitų religinių mažumų, tokių kaip šamanizmo ar naujųjų religinių judėjimų išpažinėjai. Kai kurių religinių grupių, nepripažįstamų tradicinėmis, padėtis Rusijoje – sunki. Pavyzdžiui, Jehovos liudytojai ten laikomi ekstremistine organizacija, šie

žmonės dėl savo tikėjimo yra sodinami į kalėjimą“, – religijų įvairovę ir dėl to kylančias rizikas aptaria tyrėja.

Kalbų įvairovė nyksta

Koks yra Rusijos valdžios požiūris į etnines mažumas, t. y. ar joms leidžiama kurti, pavyzdžiui, savo švietimo įstaigas, puoselėti kultūrą, tradicijas? Pasak doc. K. Jonutytės, etninė kultūra, paveldas, tradicijos yra toleruojami, jei nėra politinių poteksčių. „Tai, kas laikoma nepavojinga Rusijos valstybei, pavyzdžiui, etnis menas, muzika, gali gyvuoti ir kartais net yra remiama. Tačiau reikia pabrėžti, kad daug svarbių kultūrinių mažumų ypatybių, tokių kaip buriatų klajokliškas gyvenimo būdas ar jų tradiciniai savivaldos principai, jau buvo išnaikinta sovietiniu laikotarpiu“, – teigia mokslininkė.

Kalbos aspektu, tvirtina antropologė, etninių grupių skirtumų

Su rasine diskriminacija ypač susiduria tamsesnio gymio žmonės ir Kaukazo bei azijietiško gymio Rusijos piliečiai

yra, visgi bendra tendencija tokia, kad tautas siekiama rusifikuoti. „Nuo 2017 m. mažumų kalbos mokomos tik fakultatyviu lygmeniu. Savo kalbą ir kultūrinį savitumą labiau išlaiko didesnės etninės grupės ir tos, kurios sudaro didesnę dalį savo regiono gyventojų, pavyzdžiui, tuviečiai, Tuvoje sudarantys beveik 90 proc. gyventojų, ar jakutai (daugiau nei 55 proc.). O štai Buriatijoje, kur buriatai sudaro apie trečdalį gyventojų, dominuoja rusų kalba. Buriatų kalbą moka vis mažiau žmonių, tik mažuma buriatų gali susikalbėti šia kalba. Situacija ypač prasta mieste, o iš vietinių rusų tik vienetai mokosi buriatų kalbos. Kai

kuriuose kaimuose padėtis dėl buriatų kalbos – geresnė, tačiau bendra tendencija – aiški: buriatų kalba yra UNESCO nykstančių kalbų sąrašė“, – konstatuoja pašnekovė.

Prastesni, nes kitokie

Doc. K. Jonutytė pabrėžia, kad svarbesnis aspektas nei religija, vertinant mažumų padėtį Rusijoje, vis dėlto yra rasė. Su rasine diskriminacija ypač susiduria tamsesnio gymio žmonės ir Kaukazo bei azijietiško gymio Rusijos piliečiai.

„Kai yra nukreiptas fizinis ar žodinis smurtas ar sisteminė diskriminacija, dažniausiai remiamasi išvaizda ar vardu, o ne priklausymu vienai ar kitai religinei grupei. Tačiau iš dalies religinė ir rasinė diskriminacija siejasi. 2019 m. pagarsėjo jakuto šamano Aleksandro Gabyševo protestas prieš Rusijos valdžią – jis pėsčiomis ėjo iš Jakutsko į Maskvą, t. y. apie 8 tūkst. kilometrų, norėdamas, kaip pats sakė, „išsvaryti velnią iš Kremliaus“. Žinia apie jį pasklido po Rusiją ir pasaulį, prie jo prisijungė dešimtys bendraminčių. Įveikęs daugiau nei 2 tūkst. km, Buriatijoje A. Gabyševas buvo sulaukęs policijos ir priverstinai paguldytas į psichiatrijos ligoninę. Viename moksliniame straipsnyje esu analizavusi Rusijos žiniasklaidos, opozicijos veikėjų ir socialinių tinklų vartotojų komentarus apie jį. Nemažai komentatorių iš Rusijos vakarų, palaikiusių A. Gabyševo žygį, tarp jų ir žymūs opozicijos veikėjai, visgi nevengė ir rasistinių stereotipų bei netiesioginio žeminimo – vadino šamaną laukiniu ar išlindusiu iš miško keistuoliu bei šaipėsi iš jo religinių praktikų ir šamanizmo apskritai, įvardijo tai kaip atgyveną. Beje, A. Gabyševas turi aukštąjį istoriko išsilavinimą. Tad netgi šio rusų šamano žygio neva palaikymas iš tiesų virto pasišaipymu iš jo, kartu ir iš Sibiro šamanizmo tradicijų, nors jos šiandien vis dar itin gyvybingos ir svarbios vietos žmonėms“, – teigia antropologė.

Laisvės viltys sklendo tik internete

Kaip Rusijos pradėtas karas Ukrainoje paveikė tautinių mažumų požiūrį, santykius su valdžia? Ar šie žmonės priešinosi

karui, ar jį palaiko? Pasak mokslininkės, tarp jų yra ir vienokių, ir kitokių. „Diskusijos apie kolonizaciją, rusifikaciją ir etninių mažumų padėtį Rusijoje suintensyvėjo nuo karo Ukrainoje pradžios, bent jau internete ir Rusijos mažumų diasporoje. Susikūrė rimti antikariniai opoziciniai mažumų judėjimai, tokie kaip „Laisvos Buriatijos fondas“ ar „Naujoji Tuva“. Jie agituoja prieš Rusijos agresiją Ukrainoje, tačiau kartu pabrėžia socialines, ekonomines ir politines problemas Rusijos mažumų regionuose bei šovinizmą, rasizmą ir kitokią diskriminaciją Rusijoje. Šie mažumų atstovai teigia, kad reikia denacifikuoti pačią Rusiją, o ne Ukrainą. Dekolonizacijos idėjos sulaukia vis daugiau dėmesio tarp Rusijos mažumų, nors kol kas tai labiau vyksta internete ir tarp išvykusiųjų iš šalies. Taip yra dėl itin griežtai ribojamos raiškos Rusijos viešojoje erdvėje. Vien komentaras socialiniame tinkle ar karo pavadinimas karu gali baigtis įkalnimu. Nors Rusijos propaganda karo metu pabrėžia šalies daugiatautiškumą, įvairiose jos komunikacijos srityse matomos pastangos atspindėti neva puikų įvairių tautų sugyvenimą Rusijoje ir jų patriotiškumą“, – atkreipia dėmesį doc. K. Jonutytė.

Tyrėja tvirtina, kad, remiantis dabar prieinamais duomenimis, tarp Rusijos regionų, kuriuose fiksuojama daugiausia žuvusių kareivių ir daugiausia mobilizuotųjų, nemažai yra etninių mažumų sričių. „Laisvos Buriatijos fondo“ šių metų kovo duomenimis, Tuva, Buriatija ir Nencų autonominė apygarda prarado daugiausia kareivių 100 tūkst. jų gyventojų. Beje, skaičiuojami visi tų regionų gyventojai, ne tik etninių mažumų atstovai. Žuvusiųjų iš Tuvos skaičius (iš 100 tūkst. gyventojų) lenkia tą patį rodiklį Maskvoje daugiau nei 60 kartų: 57,4 – iš Tuvos ir 0,9 – iš Maskvos. To paties laikotarpio duomenimis, mobilizuotųjų iš Buriatijos skaičius apie 3 kartus viršija Rusijos vidurkį. Nemažai etninių mažumų atstovų žino apie šį neproporcingą etninių mažumų išnaudojimą kare ir svarsto, ar tai gali būti tikslinga Kremliaus politika“, – visuomenei kylančius klausimus apžvelgia pašnekovė.

Pritarimas leidžia egzistuoti

Nors į Buriatiją, kaip ir į nemažai kitų mažumų regionų, grįžta daug karstų, ne visus žmones tai paveikia vienodai. „Taip, kai kuriuos jie iš tiesų verčia susimąstyti, ar šie praradimai – pateisinami ir reikalingi, o kitus kaip tik pastūmėja tikėti propaganda, norint pateisinti artimųjų mirtis. Reikėtų nepamiršti, kad Rusijos propaganda pasiekia ir veikia ir etnines mažumas. Juk dauguma jų atstovų žiūri tas pačias televizijos laidas, skaito tuos pačius laikraščius, eina į tas pačias mokyklas, kaip ir kiti visoje šalyje, todėl jų informacinė aplinka iš esmės yra ta pati kaip rusų“, – dėsto doc. K. Jonutytė.

Tyrėjos teigimu, skatinančių eiti kariauti ir pateisinančių karą yra ir tarp įvairių religijų lyderių. „Rusijoje vadinamųjų tradicinių religijų atstovai yra integruoti į valdymo procesus, jie išlaiko artimus santykius su Kremliumi ir taip pat karo klausimu palaiko Rusijos veiksmus. Šių religinių organizacijų lyderiai, kaip ir Rusijos Stačiatikių Bažnyčios galva, pritaria Rusijos pozicijai Ukrainoje. Tarp jų yra ir budistų. Šis glaudus lyderiaujančių religinių organizacijų ir valstybės santykis turėjo šaknis dar Rusijos imperijoje – mažumų religinės organizacijos buvo pasitelkiamos valstybės valdymo srityje, pavyzdžiui, siekiant vietos gyventojų palankumo tam tikrai politinei programai. Už tokį bendradarbiavimą šios mažumų religinės organizacijos gauna naudos, pavyzdžiui, palaikymą ir finansavimą savo projektams, na, ir tiesiog galimybę egzistuoti. Atrodo, kad toks bendradarbiavimas yra religinių mažumų išsilaikymo šiandienėje Rusijoje sąlyga. Tačiau, žinoma, tai nereiškia, kad visi religinių mažumų atstovai palaiko šiuos Kremliui palankius religinius lyderius – religija kasdienybėje atrodo visai kitaip nei oficialūs lygmuo. Yra ir atvirų opozicinių balsų. Pavyzdžiui, kalmukų budistų lyderis Telo Tulku Rinpočė praeitų metų spalį pasmerkė Rusijos agresiją Ukrainoje, tiesa, tai padarė jau išvykęs iš šalies. Vėliau Rusijoje jis buvo paskelbtas užsienio agentu“, – religinių organizacijų ir valdžios santykius aptaria mokslininkė.